UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra hudební výchovy

Bakalářská práce

Magdaléna Levková

Estonský písňový festival Laulupidu

Olomouc 2024

vedoucí práce: Mgr. Lenka Kružíková, Ph.D.

Prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma: „Estonský písňový festival Laulupidu“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího kvalifikační práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 17. 4. 2024 Podpis .....

Poděkování

Především bych chtěla poděkovat vedoucí mé práce Mgr. Lence Kružíkové, Ph.D. za korekturu, připomínky a trpělivost s tématem. Také děkuji sbormistrovi Hirvo Surva za zodpovězení všech mých otázek, a za to, že mi tím byl nápomocen uskutečnit moji bakalářskou práci. Děkuji mé rodině, kamarádům a hlavně těm, kteří mi umožnili si zamilovat estonskou kulturu, a především tento festival.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Magdaléna Levková
Katedra:	Katedra hudební výchovy
Vedoucí práce:	Mgr. Lenka Kružíková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Estonský písňový festival Laulupidu
Název v angličtině:	Laulupidu – the Estonian Song Festival
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá estonským písňovým festivalem Laulupidu. V práci se vyskytuje popis kulturního života Estonska a dopad festivalu na historii tohoto státu. Jsou zde také zmíněni slavní dirigenti, skladatelé a písně, které pomohly k vybudování estonské identity. V praktické části je popsán festival z perspektivy estonského dirigenta a také vysvětluje, jaký pozitivní dopad může mít hudba na náš život.
Klíčová slova:	Písňový festival, historický kontext, skladatelé a dirigenti, národní písně, hudební kultura
Anotace v angličtině:	The aim of this thesis is Laulupidu - the Estonian song festival. The work conveys the cultural life of Estonia and the impact of festivals on the history of this state. Famous conductors, composers, and songs, that helped to build Estonian identity are mentioned here. In the second part, the festival is described from the Estonian conductor's point of view, and it expresses the positive impact of music on our lives.
Klíčová slova v angličtině:	The Song Festival, historical context, composers and conductors, national songs, music culture
Přílohy vázané v práci:	
Rozsah práce:	39 stran
Jazyk práce:	Čeština

OBSAH

ÚVOD 6
TEORETICKÁ ČÁST 8
1 ESTONSKÁ HUDEBNÍ KULTURA 9
1.1 Hudebně kulturní aspekty v lidovém projevu Estonců 10
1.2 Obsahová struktura písňového festivalu 12
1.3 Významné písně, jejich skladatelé a dirigenti Estonska 14
2 VZNIK PÍSŇOVÝCH SLAVNOSTÍ 18
2.1 Počátky písňových festivalů 18
2.2 Období po 1. světové válce 19
2.3 Období okupace 20
2.4 Od Zpívající revoluce po současnost 23
PRAKTICKÁ ČÁST 26
3 METODOLOGIE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE 27
4 ROZHOVOR S DIRIGENTEM HIRVO SURVA 28
5 DISKUSE 35
ZÁVĚR 36
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ 37
SEZNAM OBRÁZKŮ 39

Úvod

Již řadu let v pobaltských státech probíhají pravidelné písňové a taneční festivaly, které se vymykají, na rozdíl od obdobných festivalů pořádaných po celém světě, svou mohutností a svou mimořádnou úrovní. Estonsko je zemí s nebývalým zastoupením pěveckých sborů s vysokou kvalitou a tato národní vlastnost se odráží ve vysoké kvalitě pořádaných festivalů. Nejdůležitější a také nejikoničtější festival pod názvem *Laulupidu* byl založen v roce 1869 a během krátké chvíle si získal přízeň celého národa. *Laulupidu* neboli písňový festival je spojován se zajímavou a také bouřlivou historií. Estonsko, coby malá země, bylo po většinu času své bohaté historie pod nadvládou okolních mocností a teprve po rozpadu Sovětského svazu se stalo svobodnou a samostatnou zemí. I přes všechnu porobu okolních mocností si tento národ zachoval svůj folklór a také bohatou tradici, která se často opírá o umění sborových zpěvů. Právě festival *Laulupidu*, vyzdvihující národní hrdost a obrozenecké uvědomění, stál u zrodu osvobození Estonska. Tedy na počátku novodobých dějin samostatného a svobodného státu. Každých pět let se téměř 30 tisíc zpěváků sjednotí, aby oslavili zpěvem svůj národ a jeho hrdou minulost.

Téma bakalářské práce jsem si zvolila z důvodu osobní a nezapomenutelné zkušenosti s festivalem. V roce 2022 jsem absolvovala zahraniční studium Erasmus na univerzitě *Eesti Muusika-ja Teatriakadeemia* (Estonskou akademii hudby a divadla) v Tallinnu. Původně jsem zde měla studovat jeden semestr, ale zamilovala jsem si školu, zemi, a také hudbu tak, že jsem se zde rozhodla zůstat celý rok. Nyní, po dobu rozvolnění studia, jsem se vrátila do Estonska s nabídkou dočasné práce v *International School of Tallinn* (Mezinárodní škola v Tallinnu) jako učitelka hudební výchovy na prvním stupni. Díky svému zaměstnání a pobytu v Tallinnu mám snadnější přístup k estonským informačním zdrojům a můžu se tak plnohodnotně obklopit informacemi z oblasti estonské kultury. Estonsko a také další baltské státy patří do zemí s vysokou sborovou tradicí. Díky univerzitnímu sboru *The Estonian Academy of Music and Theatre Choir*, jehož jsem byla během studií členem, jsem získala první informace o národní festivalové tradici a také o festivalu *Laulupidu*. Zahraniční studenti mluvili o písňovém festivalu jako o nezapomenutelném zážitku. Na druhou stranu, domácí studenti vnímali uvedený festival jako svou národní tradici, hrdost a uvědomění si vlastní svébytnosti, která je spojena s celou historií Estonska. Já jsem měla tu čest a štěstí zúčastnit se tohoto festivalu a prožít všechny emoce jako divačka, ale také zprostředkovaně, coby kamarádka

některých účinkujících. Člověk si zde uvědomí, jak by si měl vážit země, ze které pochází, tím nejkrásnějším způsobem – a to skrz hudbu.

Tato bakalářská práce se zabývá tématem estonského písňového festivalu. Je zde obsažena jak teoretická, tak i praktická část. Teoretická část nastiňuje především historii Estonska a její spojitost s písňovým festivalem. Další část pojednává o kultuře Estonska z literárního, hudebního a folklórního hlediska. Důležitou kapitolou je také popis jednotlivých písní, skladatelů a dirigentů, kteří měli a dodnes mají zásluhy za vysokou kulturní úroveň festivalu. Praktická část obsahuje můj pohled a percepci celého festivalu. Avšak nejdůležitější částí práce je rozhovor s pedagogem a dirigentem Hirvo Surva z pohledu sbormistra, který se dlouhodobě podílí na festivalu. Hirvo Surva je pedagog na Estonské akademii hudby a divadla v Tallinnu, se zaměřením na výuku sbormistrovství a sborového zpěvu. Ve svém rozhovoru zmiňuje průběh festivalu, propojení emocí s hudbou a hlavně, jaké je to dirigovat a být součástí této překrásné tradice. Mluví také o osobním prožitku a podstatě tohoto festivalu. Písňový festival popisuje výrazy hrdost a patriotismus zcela čistou a nezkaženou formou – v nejkladnějším slova smyslu. Cíl této práce je seznámení širší veřejnosti s touto nádhernou hudební tradicí nejen z historického hlediska, ale také z morálního aspektu. Hudba může mít, a dokáže mít, zásadní dopad na naše emoce, cítění a také náš pohled na svět.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Estonská hudební kultura

Estonská republika leží v nejsevernější části Evropy povětšinu obklopena Baltským mořem a na pevnině sousedící s Ruskem a Lotyšskem. Tato unitární parlamentní republika vedená prezidentem (Alar Karis) a předsedkyní vlády (Kaja Kallas) je členem Evropské unie, Severoatlantické aliance a ostatních organizací, zaručujících členství pouze demokratickým, vyspělým a ekonomicky rozvinutým zemím. Estonsko spolu s Litvou a Lotyšskem tvoří, především díky svému geografickému uspořádání, ale také díky částečně společné historii, celek, obecně nazývaný: Baltské státy, popř. Pobaltské státy.

Rozlohou (45 tis. km^2) a také populací (1,3 milionu obyvatel) lze Estonsko zařadit mezi poměrně malé země s malou hustotou osídlení. V hlavním městě Tallinnu se populace pohybuje okolo 461 tisíc obyvatel. Obyvatelstvo se skládá především ze dvou národností – Estonci (68 % populace) a Rusové (22 % populace), což se odráží i v jazykové skladbě obyvatelstva – estonština a ruština. Mezi významná a také největší města Estonska patří Tartu, Narva a Pärnu.

Obr. 1 Krajina Estonska.[1]

Estonsko je pokryto z 50% lesy, je to převážně nížinatá země a patří mezi čtvrtý stát s nejčistším vzduchem na světě. Největší hora se jmenuje Suur Munamägi (Velká vejcová hora) s nadmořskou výškou 317 metrů. Nachází se zde přes 200 ostrovů, přičemž většina z nich je neobydlená. Díky nepříznivým klimatickým podmínkám, daných geografickou

[1] Převzato z: https://www.visitestonia.com/en/viru-bog-study-trail), Alexander Gu

polohou, není zemědělství v Estonsku příliš rozvinuté. Je zde zastoupen především chov hospodářského dobytka a pěstování některých obilovin. Převážnou populaci zvířat tvoří vlci, rysi, medvědi a losi. Na obrázku 1 je ukázka typické estonské přírody – rašeliniště *Viru Bog* v národním parku *Lahemaa*.

Estonci, především v odlehlých oblastech a na ostrovech, žijí poměrně bohatým tradičním životem. Jejich lidový projev a folklór se liší různými kroji, zpěvy, tanci i jídlem. Na některých místech stále nosí lidové kroje jako součást běžného oblečení. Národní květinou v Estonsku je *rukkilill* (chrpa) a národní zvíře bývá označováno *pääsuke* (vlaštovka). (Siim, 2024; Taylor, 1955)

Obr. 2 Estonská vlajka.[2]

Estonská vlajka (na obrázku 2) je tvořena třemi vodorovnými pruhy modré, černé a bílé barvy. Na rozdíl od České republiky tento pobaltský stát nemá tolik národních svátků jako my, ale i přesto se zde slaví Nový Rok, Den nezávislosti, Slunovrat, Den vítězství, 1. květen, Velký pátek a Vánoce. Co však máme s Estonskem společné: oba státy patří k bývalému východnímu bloku, a současně jsme jedny z nejméně náboženských států. Nejrozsáhlejší náboženskou skupinou jsou pravoslavní, luteráni, a potom ostatní křesťané. (Taylor, 1955)

1.1 Hudebně kulturní aspekty v lidovém projevu Estonců

Již od nepaměti hraje zpěv v estonské kultuře velmi důležitou roli. Festival *Laulupidu* vznikl jako potřeba společného zpívání tradičních folklórních písní, známých pod názvem *regilaul*. První zmínky o vokální skupinové hudbě se datují do roku 1623. *Regilaul* je tradiční estonský žánr lidové písně, popisující život v estonské venkovské krajině. Je důležitou součástí estonského folklóru a věnuje se především pracovním činnostem spojených se sklizní, pastevectvím, písňovými rituály a s písněmi k různým svátečním příležitostem – svátkům, svatbám atp. Doprovod je tvořen především lidovými nástroji jako jsou dudy,

[2] Převzato z: https://www.vlajky.eu/vlajka-Estonsko/

housle a citery. Rané zpěvy se z počátku zpívaly v unisonu[3] a postupem času se přidávaly další hlasy s jednoduchou harmonií. Pro zpestření lidového zpěvu se přidávala jednoduchá choreografie, která se používá i v nynější sborovém provedení. Jednoduché houpavé pohyby představovaly pracovní činnosti jako rybaření, sklízení nebo pasení dobytka. Pokud se v písni neobjevil žádný specifický pohyb k napodobení, často se používal tanec v kruhu nebo polokruhu. Stejně jako v českém jazyce, v estonštině se používá důraz vždy na první slabiku slova. Rané skladby měly často klesající harmonii s rozsahem pohybujícím se od malé tercie do velké sexty. V textu se často objevovalo opakování textu a aliterace bez udání pravidelného rytmu. Skladby často vznikaly tak, že sólista improvizoval slova na melodii a ostatní po něm opakovali. První doložená zmínka o sborovém zpěvu sahá do roku 1818 ve škole *Kanepi* na jihu Estonska. (Holmes, 2021; Ots, 2019)

Obr. 3 Taneční festival pro mládež 2023.[4]

Estonskou identitu pomohlo vybudovat také literární dílo. První estonský epos byl napsán ve 30. letech 19. století Friedrichem Reinholdem Kreutzwaldem, který je známý jako Otec písně. V eposu *Kalevipoeg*, v překladu syn Kalevův, hlavní hrdina volá boha *Taara* a v písni popisuje svou zemi, kde vidí stát domy z pevného kamene, postavené na základech z dubu s rostoucími střemchami. V eposu se text této písně opakuje s použitím runového

[3] jednohlasně

[4] Převzato z: https://2023.laulupidu.ee/galeriid/laulupeo-droonifotod-02-07-2023/

verše, který sloužil převážně k zdůraznění myšlenky. *Kalevipoeg* bojuje s nejvyšším zlem, které musí hrdina přemoct. Podle Otse[5] se zde objevuje symbolika, která zrcadlí historické události Estonska. Uvádí, že epos dodává lidem naději, že i malá země může přemoct nejvyšší zlo. Tato píseň také popisuje sebeuvědomění, sílu, ale i krásu této země. (Ots, 2019)

V estonském dědictví není důležitý pouze zpěv, ale také výše zmíněný tanec. Vedle *Laulupidu* se také paralelně slaví *Tantsupidu* neboli taneční festival, znázorněný na obrázku 3. Taneční festival je vždy bezprostředně pořádán před písňovým festivalem. Během tanečního festivalu může divák sledovat velkou masu protagonistů všech věkových kategorií, která pomocí tradičních folklórních krojů vytváří barevné obrazce. (Ots, 2019)

První zmínku o tanci v Estonsku můžeme dohledat v kronice *Gesta Danorum*, která dokazuje existenci tance ve dvanáctém století. Jako doprovodný nástroj sloužily dudy, což je uvedeno v *Livonské kronice*. Nejvýznamnější taneční svátek je *Jaanipäev* (den svatého Jana), který se slaví v slunovratu. Podle tradice lidé zapálili oheň, který symbolizoval očistu a chránil je tak proti zlým duchům. Oheň měl také dopřát hojnost dobytka a úrody. Jako výraz díků lidé kolem ohně nejen tančili, ale také přes něj skákali. Tuto tradici můžeme vidět i v nynější době. (Ots, 2019)

1.2 Obsahová struktura písňového festivalu

Estonsko bývá často označováno „zpívajícím národem“ a toto označení je považováno za důležitou součást jejich národní identity. I když písňový a taneční festival probíhá jen jednou za pět let, během této doby se zde každoročně opakují menší festivaly, například písňový festival pro mládež neboli *Noorte Laulupidu*, jak je znázorněno na obrázku 4. Písňový festival není pouze záležitostí Estonska, ale objevuje se v lehce odlišných formách ve všech pobaltských státech. Všechny tyto taneční a písňové festivaly z Litvy, Lotyšska a Estonska se zapsaly do světového dědictví UNESCO v roce 2003. (Lahne, 2019)

Program zpívajícího festivalu v Estonsku je vždy následující. Taneční festival probíhá ve čtvrtek a v pátek, následován písňovým festivalem v sobotu. Ten začíná slavnostním průvodem, kde účastníci prochází uličkami Tallinnu až do místa konání festivalu. Zde je festival zahájen slavnostním zapálením ohně. Každý festival je nesen v duchu nějakého konkrétního vlasteneckého hesla.

---

[5] Estonský autor knihy *Oh hõiska ja tantsi! 150 aastat Eesti üldlaulu- ja tantsupidusid*

Obr. 4 Písňový festival pro mládež 2023.[6]

Zpěváci, tanečníci, hudebníci a dirigenti se sejdou na kopci Toompea a vydají se na cestu dlouhou pět kilometrů, přes 6 tisíc kroků – viz obrázek 5. Lidé se seskupují po sborech a reprezentují své město transparenty. Během průvodu diváci mávají estonskými vlajkami. Ulice jsou vysázeny a vyzdobeny národní květinou chrpou, na domech visí vlajky.

Obr. 5 Průvod festivalu v roce 2019.[7]

[6] Převzato z: https://2023.laulupidu.ee/galeriid/laulupeo-droonifotod-02-07-2023/

[7] Převzato z: https://2019.laulupidu.ee/galeriid/xxvii-laulu-ja-xx-tantsupeo-rongkaik/

Nedílnou součástí festivalů jsou také estonské folklórní kroje, které patří mezi symboly této země. Jakmile průvod s účinkujícími dorazí na *Lauluväljak*[8], je zapálen slavnostní oheň, který zůstává hořet do konce festivalu (Lahne, 2019). Slavnostní oheň, který symbolizuje jednotu, se zapaluje ve městě Tartu, které je kolébkou písňových slavností. Zde probíhal první písňový festival. Oheň putuje z města Tartu do města Tallinnu pomocí všech lidí, kteří se na této tradici chtějí podílet. Občas se tento oheň přenáší za přispění malé lodě, na kole a občas i kočárem s koňským spřežením. Po dobu dvou týdnů oheň cestuje celým Estonskem. (Pedmanson, 2014; Arraste, 2009)

1.3 Významné písně, jejich skladatelé a dirigenti Estonska

Estonští skladatelé se velmi často inspirovali lidovou hudbou. Jelikož Estonsko patří mezi země s největšími sbírkami lidových písní na světě, čerpá většina sborových skladeb právě z folklóru. I když tento ne příliš velký národ trpěl po dlouhá léta, jedna věc mu dávala naději – zpěv. (Tusty, 2007)

Mezi důležité skladatele estonské lidové hudby patří skladatel **Mart Saar** (28. 9. 1882 – 28. 10. 1963). Za svého života Mart Saar působil jako profesor kompozice na konzervatoři v Tallinnu. Protože se Mart Saar inspiroval folklórní hudbou, napomohl tak upevnit národní styl estonské hudby. Byl první člověk, který použil melodii, harmonii, rytmus i provedení *regilaulu* ve sborových skladbách. Mezi jeho nejznámější skladby patří *Jaan läheb jaanitulele* (Jaan kráčí do ohně slunovratu), *Leelo* (Melodie) a *Põhjavaim* (Duch severu). Jeho skladba *Mis Need Ohjad Meida Hoidvad* (Co jsou to za otěže, které nás drží dolů) je založena na starším lidovém dialektu, která popisuje dobu feudalismu. Jeho skladby může divák slyšet také na písňovém festivalu. (Holmes, 2021)

Estonský skladatel **Cyrillus Kreek** (3. 12. 1889 – 26. 3. 1962) působil téměř ve stejnou dobu jako Mart Saar. Cyrilus Kreek se narodil do hudební rodiny a během let si osvojil hru na klavír, pozoun, trumpetu a později se také živil jako učitel hudby. Studoval kompozici do té doby, než jeho studium přerušila první světová válka. Během dob svého studia sbíral Kreek lidovou hudbu, z které později čerpal ve svých kompozicích. Největší součástí jeho skladeb tvoří sborové písně, se kterými pokračoval i v době, která nedovolala volně skládat. (Holmes, 2021)

[8] Aréna dedikovaná tomuto festivalu

Estonsko nabízí velké množství písní, které pojednávají o národní hrdosti a kráse této země. Protože bylo Estonsko dlouhá léta okupováno, bylo také zakázáno projevovat hrdost k vlastnímu národu. I tak si ale tento silný národ našel cestu a na *Laulupidu* zaznívá plná spousta patriotických písní. Mezi významné písně patří píseň *Koit,* která v českém jazyce znamená Úsvit. Skladatel **Mihkele Lüdigem** napsal *Koit* v roce 1904 na základě textu básně **Friedricha Kuhlbarsiho**. Text písně pojednává o nové naději a probuzení Estonska. Text popisuje obraz slunečních paprsků, které se odrážejí od vrcholů hor, zatímco se okolo line krásná melodie. Tato majestátní skladba popisuje oheň jako naději, která se vznítí, což je patřičný důvod pro užití této písně, která tak tradičně zaznívá při zapalování slavnostního ohně na festivalu *Laulupidu.* (Ots, 2019)

Bezpochyby jedna z nejdůležitějších písní Estonska je píseň *Mu isamaa, mu õnn ja rõõm*, která se v roce 1920 stala národní hymnou Estonska. Tato skladba znamená v překladu Moje rodná země, moje radost, potěšení. Jedná se o první píseň, která oslavuje tuto zemi v tak velkém rozsahu. Estonská hymna *Mu isamaa, mu õnn ja rõõm* sdílí stejnou melodii s finskou hymnou. Autor textu je **Johann Voldemar Jannsen**. Hymna vyjadřuje hlubokou lásku a vděčnost této zemi, jakožto k místu útěchy, pohodlí a krásy. Autor zde vyjadřuje loajalitu a prosí Boha o ochranu pro jeho nejdražší zemi. (Ots, 2019)

Jedna z nejvýznamnějších osob, která se podílela na organizaci festivalu, je dirigent **Gustav Ernesaks** (12. 12. 1908 – 24. 1. 1993). Během svého života Gustav Ernesaks studoval hudební pedagogiku, dirigování a skladatelství. Napsal přes 300 sborových písní, 5 oper a zabýval se také filmovou hudbou. V roce 1944 založil Národní estonský mužský sbor, a proto také jeho práce obsahovaly převážně skladby pro mužské sbory. Gustav Ernesaks napsal významnou píseň *Mu isamaa on minu arm* (v překladu: Má vlast je má láska), která je neodmyslitelnou součástí každého písňového festivalu. Píseň poprvé zazněla na *Laulupidu* v roce 1947, kde ji také sám Ernesaks dirigoval. Poté byla po dlouhou dobu zakázána zpívat, ale i tak dvakrát napomohla k prosazení estonské identity v době, kdy to bylo potřeba. Na písňovém festivalu v roce 1960 ji i přes zákaz začali zpěváci spontánně zpívat. Sám Gustav Ernesaks vystoupil na dirigentský můstek a začal ji dirigovat. Historie se ovšem zopakovala i v roce 1969. Skladba *Mu isamaa on minu arm* opět nelegálně zazněla. I přes sovětské příkazy opustit jeviště, nikdo neodešel. Desetitisíce zpěváků ji zpívalo tak hlasitě, že ani přehlušení nástroji tomu napomohlo. Tehdejší autority měli jedinou možnost, a to dovolit Ernesaksovi, aby se přidal. Jedině takto mohlo vše vypadat jako plán, a ne neuposlechnutí rozkazu. Od té doby tato skladba již nikdy nebyla zakázána a dones je zvykem, že tato píseň

ukončuje *Laulupidu*. Naštěstí se Gustav Ernesaks dočkal vytoužené svobody a krátce po osamostatnění Estonska zemřel. (Tuljak, 2024; Kalda, 2023; Holmes, 2021)

Píseň, která se řadí mezi nejoblíbenější skladby z pohledu Estonců je skladba *Ta lendab mesipuu poole.* Autor textu je **Juhan Liiv**, který báseň zveřejnil v roce 1903. Zajímavostí je, že vznik básně a melodie probíhal za podobných okolností. V době, kdy Juhan Liiv skládal tuto báseň, byl vážně nemocný a věděl, že umírá. Rovněž autor hudby **Peep Sarapik** o několik let později skládal melodii k uvedené básni s vědomím, že se jedná o jeho poslední chvíle života. Peep Sarapik skladbu dokončil, ale premiéry na písňovém festivalu v roce 1993 se již nedožil. Skladba *Ta lendab mesipuu poole* je také skladbou, která se objevila ve vesmíru. V roce 2017 byla tato skladba zvolena obyvateli Estonska jako reprezentační skladba a v roce 2018 byla pomocí satelitu ESTCube-2 vyslána do vesmíru při stém výročí založení Estonské Republiky (Ernis, 2017; Ots, 2019)

Ta lendab mesipuu poole	**Letí ke včelímu úlu**[9]
Ta lendab lillest lillesse *ja lendab mesipuu poole;* *ja tõuseb kõuepilv ülesse,* *ta lendab mesipuu poole.*	*Letí z květiny na květinu* *a letí k včelímu úlu.* *Bouřlivá mračna se zdvíhají* *a stejně letí k včelímu úlu.*
Ja langevad teele tuhanded, *veel koju jõuavad tuhanded* *ja viivad vaeva ja hoole* *ja lendavad mesipuu poole.*	*Tisíce z nich klesnou* *a tisíce se vrátí domů,* *vydrží těžkou práci a námahu* *a poletí ke včelímu úlu.*
Hing, oh hing, sa raskel a'al – *kuis õhkad isamaa poole;* *kas kodu sa, kas võõral maal –* *kuis ihkad isamaa poole!*	*Duše, ó duše, když časy jsou těžké,* *jak toužíš být ve své domovské vlasti,* *ať jsi doma nebo v cizí zemi,* *chceš být ve své domovské vlasti.*
Ja puhugu vastu sull' surmatuul *ja lennaku vastu sull' surmakuul:* *sa unustad surma ja hoole* *ning tõttad isamaa poole!*	*Vítr smrti může vanout proti tobě,* *i když kulka smrti se k tobě blíží,* *zapomeneš na smrt a starosti* *a spěcháš do své domovské vlasti.*
Hing, oh hing, sa raskel a'al – *kuis õhkad isamaa poole;* *kas kodu sa, kas võõral maal –* *kuis ihkad isamaa poole!*	*Duše, ó duše, když časy jsou těžké,* *jak toužíš být ve své domovské vlasti,* *ať jsi doma nebo v cizí zemi,* *chceš být ve své domovské vlasti!*

[9] přeložila Magdaléna Levková za účelem tvorby bakalářské práce

Mezi současné uznávané estonské dirigentky patří **Tiia-Ester Loitme** (19. 12. 1993). Její život byl poznamenán politickými procesy v Sovětském svazu. V pouhých 14 letech byla společně se svou matkou a třemi sestrami deportována na Sibiř. Její otec zemřel v Leningradském vězení. Po návratu ze Sibiře vystudovala státní konzervatoř a začala se věnovat dirigování. V dokumentu *The Singing Revolution* (Tusty, 2007) tvrdí: *„Ne, neplakala jsem. Všechno se to zdálo nereálné. Víte, ráno se vzbudíte, jdete do školy, čeká vás zkouška z klavíru a skončíte v kleci jako zvíře. Myslíte si, že je to vše bizarní.“*

2 Vznik písňových slavností

V první polovině 19. století spadalo Estonsko pod nadvládu Ruského carství, nicméně obyvatelstvo bylo pod feudální správou baltsko-německé šlechty. V průběhu prvního písňového festivalu v roce 1869 bylo tedy Estonsko pod dvojím útlakem, jednak pod útlakem německé šlechty, které patřila půda, a také pod útlakem carského Ruska, které zemi ovládalo politicky.

2.1 Počátky písňových festivalů

První písňový festival, který proběhl v roce 1869 v městě Tartu, byl oslavou 50. výročí od zrušení nevolnictví. Společný zpěv měl rovněž za úkol napomáhat výchově mladé generace k vlastnímu sebeuvědomění a lásce k národu. V předchozích letech se také pořádaly podobné festivaly v Rize, ale s poněkud odlišným průběhem. Estonský písňový festival vznikl díky myšlence Johanna Voldemara Jannsena, kterému tento nápad pomohla realizovat jeho dcera a spisovatelka, Lydia Koidula. I když v té době byla většina sborů smíšená, bylo rozhodnuto, že budou účinkovat pouze mužské sbory, protože podle dostupných pramenů by ženy a muži z různých koutů Estonska nedokázali efektivně spolupracovat.

Festivalu se zúčastnilo 822 zpěváků a 56 hudebníků. Během festivalu bylo provedeno pouze třináct písní, které byly prokládány projevy. Po festivalu se dirigenti a sbormistři shodli, že výsledná úroveň provedení byla mnohem lepší, než se očekávalo, s ohledem na krátkou dobu nacvičování. V té době byl nedostatek skladeb a písní v estonském jazyce, a proto repertoár obsahoval skladby převážně od německých skladatelů. I přesto, první festival v roce 1869 neobsahoval ani jednu skladbu v německém nebo ruském jazyce, protože všechny skladby byly přeloženy do estonštiny. (Lahne, 2019)

První písňový festival se tak nesl ve znamení protestu proti utlačování Estonska z německé a ruské strany. Jelikož festival kladl vysoké nároky na kvalitu, bylo nutné pořádat také pravidelné zkoušky pěveckých sborů. Během častých zkoušek lidé sdíleli své názory na vládu a vyjadřovali společné touhy vedoucí k národní samostatnosti. Díky této kulturní události a skrze zpěv a lásku k národu, se tak lidé v Estonsku spojili dohromady a postupně začali budovat základy Estonska, tvrdí politička Marju Lauristin v dokumentu *Pueri Gaudentes v Estonsku.* (Mudra, 2020)

Ačkoliv byla většina estonských rolníků na začátku 19. století již gramotná, stále neměli žádné právo rozhodovat o politice a společenském děním. Jediným řešením, jak získat právo a rozhodovat, bylo přijetí německé identity. Později s příchodem osvícenství, které vedlo k myšlenkám o svobodě, se Baltsko-Německá vláda začala pomalu rozpadat. Estonci byli svobodní, získali právo rozhodovat a podílet se na dění vlastní země a také mohli užívat estonská příjmení. Pod vlivem osvícenství se estonský jazyk mohl začít konečně vyvíjet. V té době, díky Johannu Voldemaru Jannsenovi, také vznikly první estonské noviny. (Eesti Instituut, 2017)

Další důležitá obrozenecká etapa v historii Estonska nastala v polovině 19. století. Většina populace v té době už nebyla německého, ale estonského původu. Toto období je také nazýváno jako Národní obrození. Estonci si začali uvědomovat svou svébytnost a identitu. Díky nástupu průmyslové výroby se populace v Tallinnu trojnásobně zvětšila. Hlavní pramen vědomostí národa pocházel z Univerzity v Tartu, zatímco finance přicházeli z města Tallinnu. (Taylor 1995)

2.2 Období po 1. světové válce

Revoluce, která probíhala v roce 1905 přinesla ničení měst, ničení statků na venkově a krvavé boje mezi demonstranty a armádou. Toto období se neslo ve znamení velkých ekonomických i morálních ztrát. Vláda carského Ruska přitvrdila v utlačování i rusifikaci a tím podpořila radikalizaci estonského nacionalismu. (Eesti Instituut, 2017)

V roce 1910 probíhal písňový festival jinak než v předešlých letech. Festival se konal v Tallinnu, kde již působil estonský starosta a taktéž většina zastupitelstva byla estonského původu. Tradiční průvod trval okolo jedné hodiny a hudebníci a tanečníci mávali s více než osmdesáti rozdílnými vlajkami. Program poprvé zahrnoval dětské sbory. Na festivalu se dále předvedl dechový orchestr, který hrál převážně díla od zahraničních skladatelů, a také pěvecké sbory – mužské a smíšené. Sborové skladby pocházely od estonských skladatelů a spisovatelů. Počet písní se pohyboval okolo dvaceti osmi. Ačkoliv byl tento program velmi zajímavý a rozmanitý, byl také obtížný i s malým počtem skladeb. Písňový festival zahajovala estonská hymna, přičemž všichni volali sláva. Mezi publikem byli rozmístěni policisté, kteří ale rovněž projevovali nadšení. Sboroví zpěváci začali sami od sebe zpívat píseň *Mu isamaa mu õnn ja rõõm.* Orchestr také zahrál finský pochod *Poliraisten marssi,* který velmi ostře popisoval téma boje a vítězství. Skladba zazněla pod vedením Davida Otta Wirkhause, který si tím vysloužil jen 10 dnů ve vězení, a to z důvodu, že skladba byla zakázána pouze ve

Finsku. Festivalu se zúčastnilo 527 sborů s 10 tisíci zpěváky a muzikanty. Počet posluchačů činil 35 tisíc. (Ojaveski, 2002)

V období první světové války se okolo 100 tisíc Estonců zapojilo do bojů a téměř 10 tisíc v těchto bojích zahynulo. V roce 1917 dostalo Estonsko nový impuls k získání samostatnosti, a to z důvodu politických změn v Rusku a zavedením bolševické diktatury. To vše vyvrcholilo dne 24. února 1918, kdy byla vyhlášena estonská nezávislost. (Eesti Instituut, 2017)

Sovětské Rusko se pokoušelo zlomit Estonsko, ale bez úspěchu, proto Rusko v roce 1920 uznalo estonskou nezávislost a vzdalo se všech historických práv nad zemí. Estonsko se tak díky nezávislosti začalo velmi rychle rozvíjet a během jedné generace enormně hospodářsky vyrostlo. Nastal rychlý rozvoj nejen v oblasti vysokoškolského vzdělání, ale také v oblasti vědy, hospodářství a zdravotnictví. Díky uvedeným změnám ve společnosti se vyvinul bohatý kulturní život, který napomohl k estonské národní hrdosti a sebevědomí. (Eesti Instituut, 2019)

V roce 1923 se konal osmý písňový festival. Jednalo se o první festival, který probíhal v již nezávislém Estonsku. Hudební kultura značně expandovala, vznikaly hudební školy a zakládaly se hudební sbory. Na festivalu vystoupilo přes 10 tisíc zpěváků a hudebníků. Poprvé zde zazněla píseň *Koit*, v překladu Úsvit, od skladatele Mihkela Lüdiga. V Tallinnu v době festivalu také vystoupily sbory ze zahraničí a v divadlech se hrála velká hudební díla jako oratorium *Mesiáš* od Georga Fridricha Händela, Mozartovo *Requiem*, opery *Rigoletto* a *Aida* od Giuseppe Verdiho a *Lazebník sevillský* od Rossiniho. Pro zahraniční novináře proběhlo menší představení Estonska a estonské kultury. Od tohoto písňového festivalu se stalo tradicí, že se *Laulupidu* pořádá každých 5 let. (Eesti Instituut, 2019)

2.3 Období okupace

I když z počátku vše vypadalo slibně, Estonská republika nezůstala svobodná dlouhou dobu. Ve stejný den jako podlehla Francie Německu, podlehlo v roce 1940 také Estonsko Sovětskému svazu. Komunisté, kteří se dostali k moci, požadovali připojení Estonska k Sovětskému svazu. Estonsko nemělo žádnou šanci obrany. V té době byli všichni vedoucí členové vlády zatčeni a převezeni do Ruska, kde řada z nich zemřela. Noví političtí činovníci se snažili zničit kulturu a vše, co připomínalo samostatný stát. Nejprve eliminovali učitele, spisovatele, umělce, vědce a politiky. Nastalo rovněž omezení náboženství. Teologická

fakulta ve městě Tartu byla uzavřena a zakázala se výuka náboženství ve všech školách. Vánoce se staly pracovním dnem a bylo zakázáno tradiční slavení tohoto svátku. Pokud byl u někoho doma nalezen vánoční stromek, majitel byl perzekuován. Lidé žili ve strachu a nikdo nebyl v bezpečí. Největší tragédie nastala v roce 1941, kdy bylo v rámci bolševických represí 10tisíce lidí odtrženo od svých domovů a deportováno na Sibiř. Většina z nich nelidské podmínky za polárním kruhem nepřežila. Deportace do táborů na Sibiři probíhaly ve vlnách a nečekaně a nevyhýbaly se ani dětem. (Tusty, 2007; Taylor 1995)

Cestování obyvatel Estonska do zahraničí a vůbec kontakt s ostatními zeměmi byl omezen. Estonsko bylo odtrženo od světa. Lidé nemohli cestovat a nemohli posílat dopisy ani do sousedských Helsinek nebo Stockholmu. Roku 1941 Německo nedodrželo tajnou dohodu se Sovětským svazem a začala německá invaze do Ruska přes Litvu, vedlejší Lotyšsko a Estonsko. Lidé tuto invazi z počátku oslavovali a doufali, že se tímto způsobem oprostí od Ruska, a to vše povede k samostatnému státu. Později však zjistili, že to bohužel není v zájmu invazní země. Nyní Německo převzalo iniciativu a pokračovalo v likvidaci a vojenské kapitulaci Estonska. V souvislosti s německou invazí a okupací byly zahájeny represe proti Židům, komunistům, Romům a pro-britským nacionalistům. Mladí občané se museli rozhodnout mezi bojem na straně nepřátelského Německa, nebo smrtí. Mnozí obyvatelé utekli bojovat za finskou armádu, aby nemuseli čelit hrozbě z německé strany. Okupace Estonska Německem trvala tři roky, následně, po porážce Německa sovětskými vojsky, se Estonsko znovu vrátilo pod nadvládu Sovětského svazu. (Eesti Instituut, 2019; Taylor 1995; Tusty, 2007)

Díky vyhlášení neutrality v roce 1944 byla na chvíli po dlouhé době vztyčena estonská vlajka za doprovodu estonské hymny. Národ začal opět doufat, ale situace se velmi rychle obrátila. Z Ruské strany začalo bombardování na města Tallinn, Tartu a Narva. Město Narva, které leží na hranicích s Ruskem, se opět stalo bitevním polem. Přes 70 tisíc obyvatel mělo štěstí a stihlo utéct do Švédska. Útěk nebyl jednoduchý. Spousta lidí se utopila na malých lodích, někteří byli chyceni a někteří tuto cestu nepřežili díky bombardování. I přes represe, tisíce lidí uteklo na západ, kde přechovávali estonskou kulturu a jazyk. V té době činila populace Estonska jeden milion. Země byla zdevastována. Kolem 30 000 mladých dívek a chlapců skrytě bojovalo v lesích. Byli přezdívání jako Lesní bratři. Alfred Käärmann (Tusty, 2007), který patřil k této skupině tvrdí: „*Nikdo nás neposlouchal. Nikdo se nestaral, že jsme byli zabíjeni.*“ Alfred Käärmann žil skrytý v lese po dobu 8 let, dokud byl chycen

a poslán na 25 let těžké práce. *„Dokud jsme na živu se zbraní v ruce a s estonskou půdou pod nohama, nevzdáme se.“* Doplňuje (Tusty, 2007).

Sovětská okupace probíhala do poloviny 50 let. Lidé byli opět odvlečeni na Sibiř. Většina z nich zemřela, protože neměli dostatek věcí potřebných k životu v drsných a nelidských podmínkách. Těm, kterým se podařilo zůstat v Estonsku, bylo připomínáno, jak kvalitní život mají díky Sovětskému svazu. Nutností bylo také vítání a podporování Stalina a jeho imperiální bolševické politiky. Problém nastal také v úbytku populace. Protože počet obyvatel byl díky probíhajícím válečným konfliktům rapidně snížen, musela se populace rozrůst. Pod záminkou zvýšení populace a zlepšení industrializace byli z ostatních částí Sovětského svazu do Estonska importováni dělníci. (Taylor 1995; Eesti Instituut, 2017)

Obr. 6 Ideologicky zabarvený písňový festival v roce 1950.[10]

V roce 1950 (na obrázku 6) byl *Laulupidu* nejtemnější a nejideologičtější festival, který doposud Estonsko zažilo. Komunisté využili příležitosti a přetvořili festival ke svému prospěchu. Z důvodu oslavy 10. výročí vzniku Estonské sovětské socialistické republiky byl festival vystaven Stalinským represím. Mnozí z hlavních pořadatelů byli zatčeni a později převezeni do vězeňských táborů. Festival zahajovala kantáta o Stalinovi a později zde vystoupil Sbor sovětské armády. Většina skladeb stále pocházela od Estonských skladatelů, ale písně musely být napsány v souladu s ideologií stalinské doby. Populární píseň Estonců

[10] Převzato z: https://ajapaik.ee/photo/205437/the-1950-singing-festival-in-tallinn/

Mu isamaa on minu arm, která se považuje za neoficiální hymnu Estonska, byla zakázána. Jako poslední skladba namísto písně *Mu isamaa on minu arm* zazněla *Sláva sovětské moci*. Obvyklé číslování festivalu, které se píše římskými číslicemi, bylo změněno a také logo muselo projít úpravami. Kromě věže hradu Toompea, který je známý jako místo, kde je vztyčena Estonská vlajka, se do popředí dostala věž v Kremlu. Hudební logo zůstalo zachováno. Tohoto festivalu se zúčastnilo přes tisíc hudebních skupin se 32 tisíci zpěváky a hudebníky. (Hellrand, 2019)

Po Stalinově smrti, v letech 1956–1968, se začala pomalu obnovovat komunikace se zahraničím, a to především s Finskem. Po okupaci Československa v roku 1968 se situace zhoršila také v Estonsku. Lidé hledali útěchu v umění. V hudbě, básních, a především v divadlech mohli objevit skryté narážky na tehdejší dobu, a tak sdílet své pocity. Písňové festivaly pokračovaly. V roce 1969 proběhlo sté výročí písňového festivalu. Folklórní kroje byly zakázány a zpívaly se převážně ideologické písně. Na konci programu začali lidé spontánně zpívat zakázanou skladbu *Mu isamaa on minu arm*. Tento příběh je popsán v kapitole 1.3 jako hrdinský počin protagonistů a sbormistra Gustava Ernesakse. (Eesti Instituut, 2017; Taylor 1995; Tusty, 2007)

2.4 Od Zpívající revoluce po současnost

V roce 1987 proběhl poklidný protest proti nezodpovědným neekologickým snahám Sovětského svazu (těžba fosforitu), vedoucím ke znečistění okolního jezera a řek. Ostražitosti a ekologické zodpovědnosti napomohla Černobylská havárie v roce 1986. Stále více aktivistů začalo mluvit o politických problémech na veřejnosti. Nadále však bylo zakázáno vyvěsit estonskou vlajku, proto lidé vyvěšovali tři jednobarevné vlajky, každou v jedné z estonských národních barev. Národ se opět semknul a jak je u Estonců dlouhodobým historickým zvykem, začali společně zpívat. To vše vyvrcholilo mezi lety 1987-1991. Toto období bývá označováno termínem písňová revoluce, popř. zpívající revoluce. Dne 11. září 1988 proběhla masová demonstrace, při níž se lidé přestali bát ukazovat stále zakázané estonské vlajky, které doma v bezpečí schraňovali po dobu 50 let. Této demonstrace se zúčastnilo 300 tisíc lidí. Trivimi Velliste[11] jako první přišel s požadavkem o obnovení estonské nezávislosti. Současně zde zazněl výraz: „Zpívající revoluce“, který pochází z úst umělce Heinze Valka[12], jež svůj

[11] Nynější Estonský politik, bývalý ministr zahraničních věcí.

[12] Estonský karikaturista, umělec, politik.

projev na demonstraci zakončil zvoláním: "*Ať se stane, co se stane, Estonsko jednou zvítězí.*" (Tusty, 2007). V nadcházejícím období začalo Estonsko procházet politickými změnami.

Protože všechny tři pobaltské státy požadovaly nezávislost, semkly se dohromady ke společnému postupu proti nadvládě Sovětského svazu. Dne 23. srpna roku 1989 se obyvatelé Litvy, Lotyšska a Estonska domluvili a vytvořili lidský řetěz – viz obrázek 7, který spojoval hlavní města Vilnius, Rigu a Tallinn. Tento akt, známý jako baltský řetěz, byl tvořen přibližně 2 miliony lidí a jeho délka činila 600 kilometrů. Tato hrdinská událost se dostala do zpráv po celém světě. Protože Estonci toužili po samostatném státu a svobodě, začali se označovat estonskými obyvateli. Tímto vyvolali vlny protestů na straně obyvatel ruské národnosti. (Ots, 2019; Taylor, 1995; Eesti Instituut, 2007; Tusty, 2007)

Obr. 7 Milión a půl lidí z Pobaltí vytvořilo lidský řetěz.[13]

V roce 1990 festival *Laulupidu* vypadal zcela odlišně než v předchozích letech. Začal se více podobat současným festivalům. I když formálně Estonsku stále ještě vládl Sovětský svaz, okolnosti tomu příliš neodpovídaly. Program již nebyl omezen a festival byl konečně reprezentován v národních modro-bílo-černých barvách. Ačkoliv byl festival stále pojmenován podle sovětského diktátu, obnovilo se předchozí číslování římskými číslicemi. Počet lidí, kteří se organizačně podíleli na festivalu, činil neuvěřitelných půl milionu, což v té době byla jedna třetina Estonska. Rovněž zde vystupovalo 28 tisíc zpěváků. Repertoár byl vybírán z vlasteneckých a duchovních písní, které byly v předchozích letech zakázané. Diváci

[13] Převzato z: https://www.reflex.cz/clanek/historie/97106/milion-a-pul-lidi-z-pobalti-vytvorilo-pred-30-lety-lidsky-retez-baltska-cesta-byla-predzvesti-padu-sssr.html

podporovali mohutným potleskem sbory z Estonska, Lotyšska, ale největšímu potlesku se dostalo litevským sborům. Litva v té době stále trpěla největším útlakem. Jediný sbor, kterému lidé netleskali, byl sbor ze Sovětského svazu. Estonské sbory ruské národnosti podpořily myšlenku nezávislosti kostýmy v estonských národních barvách. Na tomto festivalu byla vytvořena tradice, že před jeho zahájením všichni zástupci krajů Estonska přinesli pochodeň k radnici v městě Tartu. Takto se společně zapálila hlavní pochodeň za zpěvu mužského sboru. Oheň se potom převezl do Tallinnu na kočáru taženého koňským spřežením. Festival byl zahájen písní *Koit* a ukončen písní *Mu isamaa on minu arm*, která byla po dlouhé roky zakázána. (Taylor, 1995; sa.laulapidu)

V téže době představitelé Estonska zakázali vyvěšování sovětských vlajek. Prosovětští aktivisté se spojili a začali mávat rudými vlajkami před vládní budovou Estonska. Rovněž demolovali bránu a okna vládní budovy a také začali ničit estonské vlajky. Estonský premiér pomocí rádia prosil obyvatele o pomoc. Opakoval: „*Toompea je pod útokem!*“ (Tusty, 2007). Během pár minut se na místě objevili Estonci. Všichni očekávali, že problém vyústí v krvavý konflikt. Navzdory tomu Estonci, kteří byli ve velké početní převaze a snadno by dokázali útočníky eliminovat, předvedli gesto hodné národa s vysokým morálním a demokratickým kreditem. Obklopili agresory, rozdělili se a udělali prostor pro jejich poklidný odchod. Politička Marju Lauristin[14] v ten okamžik pronesla: „*Drazí lidé, děkujeme. Byli jsme si jisti, že nám přijdete na pomoc. S vaší inteligencí, písněmi a s vašimi srdci. Takto jsme nejsilnější. Děkujeme, děkujeme, děkujeme.*“ Později Marju Lauristin vzpomíná na to, že zachování klidu a řešení situace bez jediné kapky krve je pravý symbol Estonska. (Tusty, 2007)

V ostatních pobaltských státech se situace vyvíjela hůře. V Lotyšsku a v Litvě začala válka, která si vyžádala 20 mrtvých a velký počet zraněných. Estonci se začali obávat, že podobná situace nastane i u nich. Začaly přijíždět sovětské tanky a schylovalo se ke konfliktu. Hlavní Estonskou taktikou bylo uchránit televizní věž z důvodu šíření důležitých informací, rovněž lidé přišli na pomoc jako živý štít. Naštěstí se operace sovětským okupantům z časových důvodů nepodařila uskutečnit. Sovětský svaz se rozpadl a dne 20. srpna roku 1991 se Estonsko konečně dočkalo své nezávislosti a stává se svobodným a samostatným státem, tak, jak jej známe dodnes. (Tusty, 2007)

[14] Profesorka, politička, bývalá ministryně, poslankyně parlamentu EU

PRAKTICKÁ ČÁST

3 Metodologie bakalářské práce

CÍLE PRÁCE

Hlavním cílem této bakalářské práce je seznámení písňového festivalu v Tallinnu širší veřejnosti. V rámci bakalářské práce nebude zájem soustředěn jen na Estonský písňový festival, ale popis bude veden v širším kontextu s přesahem na národní hudební kulturu Estonska jako takovou. Tato práce se také zaměřuje na historii Estonska od roku 1869, kdy vznikl první festival, po současnost. Jelikož tento festival prošel proměnami, zaznamenává klíčové historické události celé země. Písňový a taneční festival se úzce pojí s folklórní tradicí, jak s estonskými kroji, tak s lidovými písněmi a tanci. Jsou zde zmíněna specifika estonské hudby, dirigenti, a důležité osoby, které bojovaly za svůj národ. Dále je v práci popsán aspekt, jak festival přispívá k pocitu národního uvědomění a hrdosti na svůj národ.

Praktická část poskytuje osobní percepci festivalu a také umožňuje pohled na toto téma z perspektivy estonského dirigenta a pedagoga. Rozhovor má za úkol nahlédnout do programu písňového festivalu a pochopit vztah člověka k těmto slavnostem. Zároveň poodkrývá význam celého festivalu a poukazuje na problematiku, která může nastat v budoucnosti. Dalším cílem je také ukázat pokoru, ale i hrdost za to, co takový malý národ dokáže. A to vše pomocí zpěvu, tance a lidské integrity. Mimo jiné se tato část také věnuje dirigování, zpěvu, nebo účasti na tomto festivalu.

STUDIUM LITERATURY

Přestože je téma *Laulupidu* poměrně obsáhlé, práce se zdroji nebyla jednoduchá. Tato práce byla zpracována pomocí estonských a anglických zdrojů. Přes nedostatek internetových zdrojů, byla hlavním pramenem převážně knihovna Estonské akademie a hudby v Tallinnu. Velkou oporou byly také dokumenty *The Singing Revolution* a jediný český pramen použitý v této práci *Pueri Gaudentes v Estonsku*.

SBĚR A ZPRACOVÁNÍ DAT

V praktické části je použit strukturovaný rozhovor. Otázky byly předem připravené, ale nabízel se zde i prostor pro vlastní nápady respondenta – Hirvo Surva. Ten byl kontaktován osobně a později prostřednictvím emailové adresy. Z počátku bylo náročnější najít společný čas pro osobní setkání, ale Hirvo byl velmi ochotný. Rozhovor byl po celou dobu nahráván a později přepsán a přeložen do českého jazyka. Do rozhovoru bylo zasaženo minimálně, a to z důvodu překladu z anglického jazyka.

4 Rozhovor s dirigentem Hirvo Surva

V průběhu mých zahraničních studií v rámci programu ERASMUS jsem měla to štěstí a čest zúčastnit se písňového festivalu v Tallinu. Navíc díky mým přátelům, zahraničním studentům, jsem se osobně setkala s jedním z nejprestižnějších sbormistrů v Estonsku, dirigentem, pedagogem na akademii a skvělým člověkem, panem Hirvo Surva.

Obr. 8 Hirvo Surva na webových stránkách akademie EAMT.[15]

Hirvo Surva (na obrázku 8) se narodil 2. 7. 1963 ve městě Kohtla-Järve ležícího na jihovýchodě Estonska. Ve svém rodném městě navštěvoval hudební školu, kde se věnoval hře na klavír a poté absolvoval *Georg Otsa nimeline Tallinna Muusikakool* (Střední hudební školu Georga Otse v Tallinnu) v oblasti dirigování. Později vystudoval *Eesti Muusika ja-Teatriakadeemia* (Estonskou hudební akademii) v Tallinnu v tomtéž oboru. V současnosti je Hirvo Surva vedoucím učitelem katedry dirigování na Estonské akademii hudby a divadla v Tallinnu a je hlavním sbormistrem mnoha sborů jako například *Rahvusooper Estonia poistekoori* (Chlapecký sbor Národní estonské opery). Od roku 1990 diriguje Hirvo Surva na Estonských písňových festivalech a od roku 2002 je ředitelem *Eesti Koorijuhtide Liidu* (Sdružení estonských sbormistrů).

[15] Převzato z: https://eamt.ee/en/departments/classical-music-performance/conducting/

Autorka: Mohl byste popsat, jakou roli hraje hudba v estonské kultuře a jak se na tom podílí festival *Laulupidu*? Objevují se zde převážně patriotické písně a dostala jsem pocit, že sborový zpěv a hudba hraje v Estonsku důležitou roli.

Hirvo: Vezměme to z pohledu slov. Je zde spousta estonských spisovatelů, kteří krásně píší a vyjadřují pocity skrze slova. Z toho všeho pak teprve vychází hudba. Není to všechno jenom vlastenecké. Řekněme, že v sovětských dobách lidé, hlavně spisovatelé nebo skladatelé, nemohli svůj názor říkat přímo. Kvůli tomu začali vyjadřovat své myšlenky pomocí slov a takto mohli hovořit o těchto tématech.

Ano, vlastenectví je velké téma, ale také je tam spousta témat o přírodě a o všem možném. V každé skladbě se dá vždy najít něco o lásce k zemi, lásce k vlasti a lásce k přírodě. Význam je zde velmi hluboký. Ale nejdříve jsou texty a pak teprve přichází hudba. A v *Laulupidu*, ano, skladby jsou vlastenecké. Ale ne patriotické v drsném slova smyslu.

Autorka: Ano, rozumím. Když jsem byla minulý rok na *Laulupidu*, byla jsem hrdá na to být v Estonsku. Nikdy jsem se nezúčastnila festivalu, kde by se nezmiňovala politika, nebo komerce. Bylo to čistě o lásce.

Hirvo: Ano, to je přesně to, co chceme. Na *Laulupidu* se nikdo o politice nezmiňuje. Řekněme, že *Laulupidu* je pro nás jako rodinné setkání.

Další důležitá věc je, že není mnoho míst, kde mohou čtyři generace společně zpívat stejné písně. To je podle mě taky zajímavé. V roce 2019 proběhlo jubileum festivalu. Zpívala tam moje maminka, můj otec, já, moje děti a moje vnoučata. Všichni jsme tam byli. Je důležité, aby to zůstalo a zachovalo se v rodinách.

Autorka: Ale nemyslím, že každá země toto dokáže. Nikdy předtím jsem nic takového neviděla.

Hirvo: Ano, to je pravda. Ale o čem zpívají? O jednoduchých věcech. O jednoduchých významech. O tom, že milujeme svou zemi, milujeme svůj národ, milujeme se navzájem. A myslím, že se to děje, protože, ano, jsme malý národ, ale přesto si chceme udržet své tradice a svůj jazyk.

Autorka: Jak probíhá zkoušení a příprava na tak velké představení?

Hirvo: Obvykle to trvá 3 roky. A vždy se jedná o 2+3. I když se písňový festival koná jednou za pět let, mezi tím je pořádán písňový festival pro mládež – jako minulý rok. Začíná to jednou myšlenkou, nějakým smyslem. Následující písňový festival bude na téma Svatá je

země. Potom lidé hledají repertoár. Vždycky jsou tam nové písně a potom klasické skladby z předešlých let, které se opakují. Po programu se připravují partitury. Jeden rok nebo rok a půl před festivalem se začínají učit písně a půl roku před festivalem následují dvě zkoušky, jedna v zimě a druhá na jaře. Poté dirigenti jezdí po celé zemi a pracují s hudbou a sbory. Většinou jsou to ti dirigenti, kteří poté dirigují skladby na *Laulupidu*. Následně probíhá jedna zkouška se všemi sbory. Toto je velmi stručně řečeno, nejde jen o hudbu, ale jsou tu samozřejmě i další organizační záležitosti.

Obr. 9 Hirvo Surva vede sbor na festivalu 2023.[16]

Autorka: Jaké výzvy a odměny přináší dirigování tak velkého sboru (obrázek 9)?

Hirvo: To je docela složitá otázka, ale každý se na to ptá. Vždycky je to vlastně stejné – dirigování menšího sboru nebo velkého sboru. Dobře, ten počet je možná dvacetkrát větší, ale pro mě se jedná vždy o energii. O tom, jak energii předáváte ostatním a jak ji absorbujete. A pokud jste v tom proudu, že vaše energie jde ke zpěvákům, od zpěváků k publiku, a potom se vrací zpět k vám, je to dobré. Není to tak fyzicky náročné, ale psychicky ano. A také tu jde o pozornost. U starších lidí je to možná snazší, možná. U mladších kluků je to jiné. Záleží na lidech.

Autorka: Účastnil jste se někdy jako zpěvák?

[16] Převzato z: https://2023.laulupidu.ee/galeriid/dirigendid-02-07-2023/

Hirvo: Ano, když jsem byl mladší. Zpíval jsem se školním chlapeckým sborem.

Autorka: Můžete mi říct o svém prvním vystoupení jako sbormistr na *Laulupidu*? Jak jste se o tom dozvěděl?

Hirvo: Bylo to v roce 1991 a byl to Americko-estonský písňový festival. Tonu Kaljuste byl umělecký ředitel festivalu a ten mě pozval jako sbormistra. Bylo to moje první vystoupení na *Laulupidu*. A od té doby jsem byl už na všech písňových festivalech.

Autorka: Byl jste nervózní?

Hirvo: Samozřejmě. Dosud jsem nervózní (smích). Ne, opravdu je to něco velmi výjimečného a pokaždé, když jdu dirigovat, cítím, že jsem trochu nervózní, ale hlavně cítím, že je to velká zodpovědnost.

Autorka: Co pro vás jako sbormistra osobně znamená být součástí této dlouholeté tradice sborové hudby v Estonsku? Cítíte se být spojen s historií Estonska?

Hirvo: Ano, stalo se toho hodně. Například když sbor začal zpívat zakázané písně bez dirigenta a pak se dirigent přidal. Ano, pro mě je to opět hlavně zodpovědnost. Něco si vezmete od předchozích dirigentů, chcete to udržet a později předat dalším. Pro mě je to obrovská zodpovědnost. V roce 2014, když jsem byl uměleckým ředitelem *Laulupidu*, došlo k jedné šílené situaci. Jeden náš slavný dirigent Eri Klas. Znáte ho?

Autorka: Nejsem si jistá.

Hirvo: Byl sbormistrem a uměleckým ředitelem v opeře a jeho učitel byl Gustav Ernesaks. Znáte ho?

Autorka: Ano, toho už znám (smích).

Hirvo: Když bylo Gustavu Ernesaksovi 75 let, dal svou dirigentskou taktovku Eri Klasovi a Eri Klas mi ji v roce 2014 daroval. Je to velká pocta, ale taky už víte, že přišel váš čas a musíte být zodpovědný za to, co se bude dít. Teď čekám, komu ji předám potom.

Autorka: Co pociťujete, když nesete pochodeň? A můžete mi říct více o celém tento procesu?

Hirvo: Víte, ta tradice je taková, že se s pochodní jezdí po celé zemi a všichni lidé se můžou zapojit a dotknout se jí, nebo ji nést. Oheň znázorňuje zpěv. Zpěv není jen o jedinci, ale předáváme si ho. Ukazuje to, jak ho udržujeme. Ve věži se slavnostní oheň zapaluje pouze na

Laulupidu. Na žádné jiné oslavě nebo událostech se nezapaluje. Pouze jednou se oheň zapálil mimo festival.

Autorka: Kdy to bylo?

Hirvo: Při pohřbu Gustava Ernesakse. Je to vlastně celé podobné jako na olympijských hrách. Ale pro nás, pro nás je to ještě důležitější. Není to jen oheň, je to PÍSŇOVÝ OHEŇ. Ukazuje, že stále zpíváme. Že tu stále jsme.

Autorka: Co byste chtěl, aby si diváci odnesli z festivalu?

Hirvo: Pro Estonce je to zcela jasné. Jde o společné setkávání a zachování pocitu, že stále existujeme. Že máme opravdu svůj vlastní jazyk, svou vlastní hudbu, svou vlastní kulturu a že si ji společně můžeme udržet. To je to hlavní. Protože pro mě je hezké, že cizinci přijedou a můžou prožívat písňový festival, ale hlavní myšlenka je pro Estonce, pro ně samotné, aby to cítili. Je opravdu legrační, že během tohoto týdne jsou všichni takoví jemní (smích) a pomáhají si. Je to něco, co se nedá vysvětlit. Musíte to cítit.

Autorka: Užíváte si více festival z pohledu dirigenta nebo z pohledu diváka?

Hirvo: Je to jiné. I teď se snažím chodit na pódium a zpívat s ostatními. Je to trochu jiný pocit. Jako dirigent mám dobrý pocit, že se můžu o něco podělit s ostatními a společně tvořit hudbu. Můžete tak pracovat s celým smyslem písně.

Autorka: Odehrává se *Laulupidu* opravdu za každého počasí (obrázek 10)?

Hirvo: Ano.

Autorka: Já jen naznačuji, co se stalo minulý rok. Nikdy jsem snad nezažila takový déšť (oba smích).

Hirvo: Myslím jednou nebo dvakrát v historii koncert přerušili. Ale ano, za každého počasí.

Autorka: Myslíte si, že *Laulupidu* má vliv i na cizince?

Hirvo: Ano, myslím, že ano. Na každém písňovém festivalu je řekněme 2 tisíce zpěváků z cizích zemí. Tolik sborů ze zahraničí mi řeklo, že jim *Laulupidu* změnilo život. Že jim to ukázalo, jak být lidštější. To je to hlavní. Dobře, ukazuje to, že Estonci si umí udržet kulturu, ale bez ostatních to nejde. Musíme být prostě lidmi.

Obr. 10 Nepříznivé počasí na festivalu v roce 2023.[17]

Autorka: Napadá Vás ještě něco, co byste rád přidal?

Hirvo: Ano, možná jen to, jak udržet tuto tradici. Pokud budou žáci a studenti stále zpívat ve školách, můžeme si být jisti, že tato tradice bude pokračovat. To znamená hlavně škola, učitelé hudby, dirigenti. Musíme naší vládě dokázat, že potřebujeme výuku hudby a pěvecké sbory ve školách. Pak tedy můžeme tradici udržet, jinak...

To se učí u nás v Estonské akademii hudby a divadla. Hudební pedagogika a dirigování. Potřebujeme to. Je snadné tuto tradici ztratit, ale je velmi těžké ji znovu nastartovat. Nejde jen o písňový festival... Jde o celý tento proces.

Rozhovor proběhl na půdě Estonské akademie hudby a divadla. Nesl se v příjemném a přátelském duchu a byl velmi cenný jak z hlediska bakalářské práce, tak v osobní rovině. Spolupráce s Hirvo Surva byla velmi přínosná a v rozhovoru bylo řečeno vše potřebné k doplnění bakalářské práce. Hirvo nabídnul vhled do některých aspektů pořádání festivalu, který zůstává obyčejnému účastníkovi skryt.

Rozhovor je zahájen obecnou otázkou na estonskou hudební kulturu a prolínání tohoto tématu do písňového festivalu. Hirvo Surva zmiňuje, že vše začíná slovy neboli myšlenkou,

[17] Převzato z: https://2023.laulupidu.ee/galeriid/laulupidu-02-07-2023/

z které později vzniká hudba. Je zde ukázán nový pohled na patriotismus a národní hrdost. Písňový festival *Laulupidu* je zde přirovnán k rodinnému setkání, protože se zúčastňují všechny generace. Respondent rovněž vzpomíná na *Laulupidu* v roce 2019, kde zpíval on, jeho rodiče, jeho děti i jeho vnoučata. Klade také důraz na objasnění podstaty celého festivalu. Tento festival je velmi ojedinělý a specifický. Zpívá se zde o jednoduchých významech a tématech – o lásce k národu, ke své zemi a ke svým bližním. V další části rozhovoru Hirvo Surva rozebírá organizační strukturu a nácvik písní. Následně sdílí své pocity při dirigování sboru s 30 tisíci zpěváky. Tvrdí, že se nejedná o fyzickou, spíše o psychickou zátěž. Podle něj je nejdůležitější sdílená energie lidí, a ne jejich počet. Hirvo Surva se poprvé jako dirigent zúčastnil festivalu v roce 1991. I kvůli historickým událostem, kterými si festival prošel, se vždy jedná o velkou zodpovědnost. Hirvo Surva, dále poukazuje na prolínání historie se současností, a to skrze dirigentskou hůlku, která putovala od Gustava Ernesakse až k němu. *„Je to velká pocta“* zmiňuje Hirvo Surva. Ke konci rozhovoru Hirvo Surva nastiňuje problematiku budoucnosti festivalu. Je potřeba vychovávat nové hudebníky, učitele a sbormistry a poskytovat na jejich výchovu potřebné finance. Jinak se tradice nemůže předávat dále.

5 Diskuse

Cílem praktické části byla snaha dokončit celkový obraz o písňovém festivalu *Laulupidu* v Tallinnu. Během realizace práce byl kladen důraz na získání nových informací, ze všech možných perspektiv a jejich komplexního začlenění. Z tohoto důvodu byl rozhovor jasnou volbou, díky kterému se nám podařilo nahlédnout na festival z nového a neznámého úhlu pohledu – a to z pohledu estonského sbormistra, dirigenta a organizátora festivalu. Čerpání nových poznatků neprobíhalo pouze z knih, ale také z osobní divácké percepce písňového festivalu v roce 2023, kdy jsem se osobně zúčastnila toho nevšedního kulturního zážitku. Další úhly pohledu mi poskytli přátelé, studenti na hudební akademii, kteří se festivalu zúčastnili, popřípadě se jej pravidelně zúčastňují jako účinkující.

V této práci velmi často rezonují výrazy jako: patriotismus, uvědomění, svoboda a národní hrdost. Hirvo Surva zmiňuje, že se jedná o vlastenectví, ale trochu jinak. Na písňovém festivalu jsou každoročně vítány sbory z celého světa a společně zpívají v estonském jazyku. Nezpívají kvůli propagaci estonské kultury, ale zpívají společně o tom, jak býti lidmi. Při návštěvě festivalu si člověk uvědomí, že uvedené projevy vlastenectví jsou čisté, bez xenofobních a rasistických náznaků. Písňový festival *Laulupidu* nabízí velmi zdravý pohled vlastního národu na sebe sama a nevyzvedává své přednosti na úkor ostatních. Prostřednictvím kulturních projevů účinkujících na festivalu lze spatřit opravdovou a upřímnou radost a přání, ať je tato radost sdílena se všemi ostatními.

V rozhovoru byly zodpovězeny všechny otázky a nabídl se i prostor pro témata, jež mají přesah, popřípadě se pouze okrajově dotýkají festivalu. Hirvo Surva se zaměřil na problematiku ve školství, a to zejména nedostatek pedagogů a sbormistrů. Také přiblížil nedostatky financování pro budoucí zachování této tradice. Zároveň zdůraznil potřebu pěstování hudební gramotnosti mládeže jako prostředek k dosažení celkové společenské prosperity.

Závěr

Předložená bakalářská práce na téma Estonský písňový festival *Laulupidu* byla zpracována na základě osobních zkušeností. Nejenom, že jsem měla čest být účastníkem tohoto festivalu, ale také jsem měla možnost se pohybovat v okruhu lidí podílejících se na zpěvu, organizaci a dirigování.

Pro zdárné zpracování této práce jsem musela prostudovat vhodné informační zdroje, abych mohla pochopit podstatu festivalu. Později jsem se zaměřila na zdroje z oblasti historie a snažila se propojit dopad historických událostí na festival. V některých případech i dopad festivalu na historické události Estonska. V tomto byla oporou oficiální stránka *Laulupidu*, která popisovala jednotlivé písňové a taneční festivaly.

Teoretická část začíná obecnou charakteristikou Estonska, která popisuje politicko-geografické hledisko. Dále je zde popsaná hudební kultura v Estonsku se zaměřením na lidovou hudbu a tanec. Následující kapitola popisuje obsahovou strukturu festivalu, ve které je přiblížen průvod festivalu. V další části – Estonské písně, jejich skladatelé a dirigenti, jsou popsány klíčové osobnosti a ikonické skladby jako *Mu isamaa on minu arm* nebo *Mu isamaa mu õnn ja rõõm*. V této části je také uvedena skladba *Ta lendab mesipuu poole* s vlastním překladem. Následuje popis festivalu *Laulupidu* z hlediska historického kontextu a jeho přesah. Je zde také popsána jedna z nejdůležitějších událostí v estonské historii - písňová revoluce a takzvaný baltský řetěz.

V praktické části je představen jeden z nejvýznamnějších současných sbormistrů, se kterým byl proveden rozhovor. Hirvo Surva zde odpovídá na otázky ohledně estonského národa a jeho vztahu k hudbě a vysvětluje problematiku budoucnosti písňových festivalů.

Cíle bakalářské práce byly splněny. Tvorba této práce mi umožnila prohloubit vědomosti o estonském životě, historických osobnostech a událostech této země. Jsem velmi vděčná, že jsem si vybrala téma, které spojuje hudbu s těmito krásnými a nepopsatelnými pocity. Estonští obyvatelé se o sebe dokázali postarat i v těžkých časech a tato malá země odolala všem nástrahám. Přesto si zachovali úctu a vděčnost k vlastní zemi a lidem. Toto vše člověk pocítí na *Laulupidu*. Nezáleží na tom, jestli zde člověk vystupuje, zpívá v publiku známé sborové písně s kamarády jako já, nebo se jen přijde podívat a nasaje tu správnou atmosféru. Doufám, že v budoucnu tento festival opět navštívím.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

ARRASTE, Lille-Astra; ADAMSON, Ilma; AMMAS, Anneli; FERŠEL, Ülle; TIIS, Kadri et al. 75 aastat Eesti tantsu-pidusid. Tallinn, 2009. ISBN 978-9985-3-1687-0.

HOLMES, Ramona. Resilient Voices: Estonian Choirs and Song Festivals in World War II Displaced Person Camps. Abingdon, Oxfordshire: Taylor & Francis, 2021. ISBN 978-1-03-201605-4.

OJAVESKI, Toivo. 130 aastat eesti laulupidusid. Tallinn: Talmar & Põhi, 2002. ISBN 9985-813-24-3.

OTS, Loone. Oh hõiska ja tantsi! : 150 aastat Eesti üldlaulu- ja tantsupidusid = Oh, Sing Out and Dance! : 150 Years of the Estonian Song and Dance Celebration. Tallinn: Menu Meedia, 2019. ISBN 978-9949-686-03-2.

PEDMANSON, Peep. Celebration. Tallinn: Eesti Instituut, 2014. ISBN 978-9949-9507-7-5.

RATAS, Peep; MAATEE, Aet; SIIM, Margit a TAMM, Saari. Kohtumiseni laulu - ja tantsupidudel. Tallinn: Eesti Laulu -ja Tantsupeo, 2013. ISBN 978-9949-9562-0-3.

TAYLOR, Neil. Estonia. Guilford: Bradt Travel Guides Ldt, 1995. ISBN 978-1-84162-194-4.

Estonian History in Pictures. Tallinn: Eesti Instituut, 2017. ISBN 978-9949-558-27-8.

Internetové zdroje

SIIM, Jaanus Siim. *A Brief Introduction to Estonia*. Online. Visit estonia. Tallinn, 9.1.2024. Dostupné z: https://www.visitestonia.com/en/why-estonia/estonia-facts. [cit. 2024-01-16].

HELLRAND, Maris. Estonian Song Celebration timeline. In: *estonianworld.com* [online]. Londýn: ©2024 Estonian World, 5. července 2019 [cit. 2024-02-10]. Dostupné z: https://estonianworld.com/culture/estonian-song-celebration-timeline/

LAHNE, Kristi. *21 Questions about the Estonian Song and Dance Celebration* [online]. Tallinn: The Estonian Institute, 2019 [cit. 2024-03-12]. ISBN 978-9949-558-52-0. Dostupné z: https://estinst.ee/wp-content/uploads/2019/06/laulupeo-k%C3%BCsimused_k%C3%B5ik-koos.pdf

The Best from Estonia's Singing Revolution. Online. Tuljak. 2024. Dostupné z: https://www.tuljak.com/blog/the-best-form-estonias-singing-revolution. [cit. 2024-03-13].

ERNIS, Rutt. *"Ta lendab mesipuu poole" läkitatakse kosmosesse*. Online. ERR.ee. 2017. Dostupné z: https://menu.err.ee/599133/ta-lendab-mesipuu-poole-lakitatakse-kosmosesse. [cit. 2024-03-12].

KALDA, Kaupo. *Písňový festival pro mládež*. Online. In: XIII Noore Laulu-ja Tansupidu. 2023. Dostupné z: https://2023.laulupidu.ee/wp-content/uploads/2023/07/kaupokalda-com-DJI_20230702205443_0017_D-1-1200x900.jpg. [cit. 2024-03-10].

Příspěvek v pořadu

MUDRA, Jan. Pueri Gaudentes v Estonsku. In: Události v kultuře. TV, Česká televize, 2020.

Dokument

The Singing Revolution [dokumentární film]. TUSTY, James; TUSTY, Maureen, Castle. US: Mountain View Productions, 2007.

Seznam obrázků

Obr. 1 Krajina Estonska. 9
Obr. 2 Estonská vlajka. 10
Obr. 3 Taneční festival pro mládež 2023. 11
Obr. 4 Písňový festival pro mládež 2023. 13
Obr. 5 Průvod festivalu v roce 2019. 13
Obr. 6 Ideologicky zabarvený písňový festival v roce 1950. 22
Obr. 7 Milión a půl lidí z Pobaltí vytvořilo lidský řetěz. 24
Obr. 8 Hirvo Surva na webových stránkách akademie EAMT. 28
Obr. 9 Hirvo Surva vede sbor na festivalu 2023. 30
Obr. 10 Nepříznivé počasí na festivalu v roce 2023. 33